

НЕЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

© 2015 СОБОЛЕВА М. В.

УДК 330.341.1:338.49

Соболева М. В.

Неекономічні чинники сучасного розвитку фінансового сектору української економіки: методологічні засади дослідження

Визначено та розкрито методологічні принципи дослідження механізму функціонування та розвитку фінансового сектору української економіки в сучасних умовах: 1) визнання пріоритетної ролі суб'єктивних чинників динаміки фінансових ринків відносно об'єктивних у короткостроковій і середньостроковій перспективах; 2) урахування комплементарної взаємодії інститутів фінансового сектору з усіма іншими елементами інституційної системи, що може мати як позитивні, так і негативні наслідки; 3) врахування нелінійного характеру розвитку фінансового сектору в умовах глобалізації; 4) врахування множинного характеру моделей фінансової поведінки економічних суб'єктів і визнання обмеженої раціональності цієї поведінки; 5) необхідність урахування при дослідженні сучасних тенденцій розвитку фінансового сектору не лише об'єктивної логіки та історії цього процесу, але й розвитку наукових уявлень щодо нього та (особливо) їх коректному розповсюдженню у суспільстві; 6) врахування обмеженості засобів державного регулювання фінансового сектору, спрямованих на подолання негативних наслідків нераціональної економічної поведінки суб'єктів фінансових ринків; 7) розуміння щодо можливості виникнення неочікуваних ефектів інституційної взаємодії всередині фінансового сектору, які супроводжуються мутаціями інститутів, зокрема негативними, виникненням інституційних пасток і консервацією властивостей, не притаманних йому у звичайних умовах.

Ключові слова: фінансовий сектор, трансформаційна економіка, методологія, економічна політика, Україна

Рис.: 1. **Бібл.:** 22.

Соболева Марія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічної теорії, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

Email: mariya_soboleva@ukr.net

УДК 330.341.1:338.49

UDC 330.341.1:338.49

Соболева М. В. Неэкономические факторы современного развития финансового сектора украинской экономики: методологические основы исследования

Определены и раскрыты методологические принципы исследования механизма функционирования и развития финансового сектора украинской экономики в современных условиях: 1) признание приоритетной роли субъективных факторов динамики финансовых рынков по отношению к объективным в краткосрочной и среднесрочной перспективах; 2) учет комплементарного взаимодействия институтов финансового сектора со всеми другими элементами институциональной системы, что может иметь как позитивные, так и негативные последствия; 3) учет нелинейного характера развития финансового сектора в условиях глобализации; 4) учет множественного характера моделей финансового поведения экономических субъектов и признание ограниченной рациональности этого поведения; 5) необходимость учета при исследовании современных тенденций развития финансового сектора не только объективной логики и истории этого процесса, но и развития научных представлений о нем и (особенно) корректному распространению их в обществе; 6) учет ограниченности средств государственного регулирования финансового сектора, направленных на преодоление негативных последствий нерационального экономического поведения субъектов финансовых рынков; 7) понимание возможности возникновения неожиданных эффектов институционального взаимодействия внутри финансового сектора, сопровождающихся мутациями институтов, в том числе негативными, возникновением институциональных ловушек и консервацией свойств, не присущих ему в обычных условиях.

Ключевые слова: финансовый сектор, трансформационная экономика, методология, экономическая политика, Украина

Рис.: 1. **Библ.:** 22.

Соболева Мария Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономической теории, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

Email: mariya_soboleva@ukr.net

Soboleva M. V. Non-Economic Factors of Modern Development of the Financial Sector of the Ukrainian Economy: Methodological Bases of the Research

There have been identified and disclosed the methodological principles of research of the mechanism of functioning and development of the financial sector of the Ukrainian economy in modern conditions: 1) recognition of the priority role of the subjective factor in the dynamics of the financial markets in relation to the objective ones in the short- and medium term prospects; 2) taking into account the complementary interaction between the institutions of the financial sector with all other elements of the institutional system, which can have both positive and negative effects; 3) taking into account the non-linear nature of the financial sector in the context of globalization; 4) taking into account the character of the multiple models of financial behavior of economic entities and the recognition of bounded rationality of this behavior; 5) the need of taking into consideration at studying the modern trends of the financial sector development not only the objective logic and the history of this process, but also the development of scientific ideas about it, and (especially) their correct spreading in society; 6) taking into account the limited resources of the financial sector state regulation, aimed at overcoming the negative consequences of irrational economic behavior of entities on financial markets; 7) awareness of the possibility of unexpected effects of institutional interaction within the financial sector, followed by mutations of the institutions, including the negative, the emergence of institutional traps and preservation of properties not inherent to it in the normal conditions.

Keywords: financial sector, transformational economy, methodology, economic policy, Ukraine

Pic.: 1. **Bibl.:** 22.

Soboleva Mariia V. - Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic Theory, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Email: mariya_soboleva@ukr.net

Постановка проблеми. Відтоді, як світова фінансова криза 2008 р. прокотилась по світовій економіці, кардинально змінився стан економічної науки. Тільки лінійний не відзначився у констатації кризового стану сучасної економічної теорії, яка не спромоглася своєчасно передбачити настання цієї кризи та розробити дієву систему запобіжників, які були б здатні якщо не уникнути її, але бодай найкраще нейтралізувати її негативні наслідки. Дотепер ведуться запеклі дискусії щодо її причин та засобів подолання. При цьому, на відміну від докризового стану, коли механізми державного управління економікою (перш за все, фінансовим сектором) нібито і не потребували активного використання напрацювань теоретиків, розробка теоретичного інструментарію удосконалення цієї політики у посткризовий період, принаймні у розвинених країнах, здійснюється буквально «з коліс». Так відбувається тому, що розвиток реальних подій постійно виходить за межі звичних поглядів щодо того, як на ці події треба реагувати, і тому вкрай важко приймати ефективні управлінські рішення, перебуваючи у полоні традиційних уявлень щодо того, як працює фінансовий сектор економіки, при розумінні того, що ці уявлення стали значною мірою непридатними для аналізу нових реалій.

Найбільш красномовним прикладом останнього часу у цій площині може слугувати ситуація з економікою Греції. З точки зору класичних поглядів, фактичне банкрутство країни мало б супроводжуватись передачею національних активів на користь кредиторів. Але виявляється, що такий механізм не може бути застосований повною мірою у зв'язку з тим, що внутрішньополітична ситуація у країні-боржнику здатна викликати соціальний вибух внаслідок його застосування. Тому на практиці обирається не найбільш ефективний, а найбільш соціально прийнятний варіант вирішення проблеми, і тому фактично проблема у довгостроковому плані не може вважатись вирішеною. Виникає питання: де тут глибоке теоретичне обґрунтування і як треба було вирішувати проблему, з точки зору застосування адекватних критеріїв оптимальності?

В Україні ситуація здається ще більш гнітючою, оскільки прірва між реальною економічною політикою держави і необхідністю її наукового обґрунтування не тільки не зменшується а, навпаки, поглиблюється, що ілюструє рис. 1, на якому чітко видно, що упродовж панування режиму Януковича стан державних фінансів неухильно погіршувався.

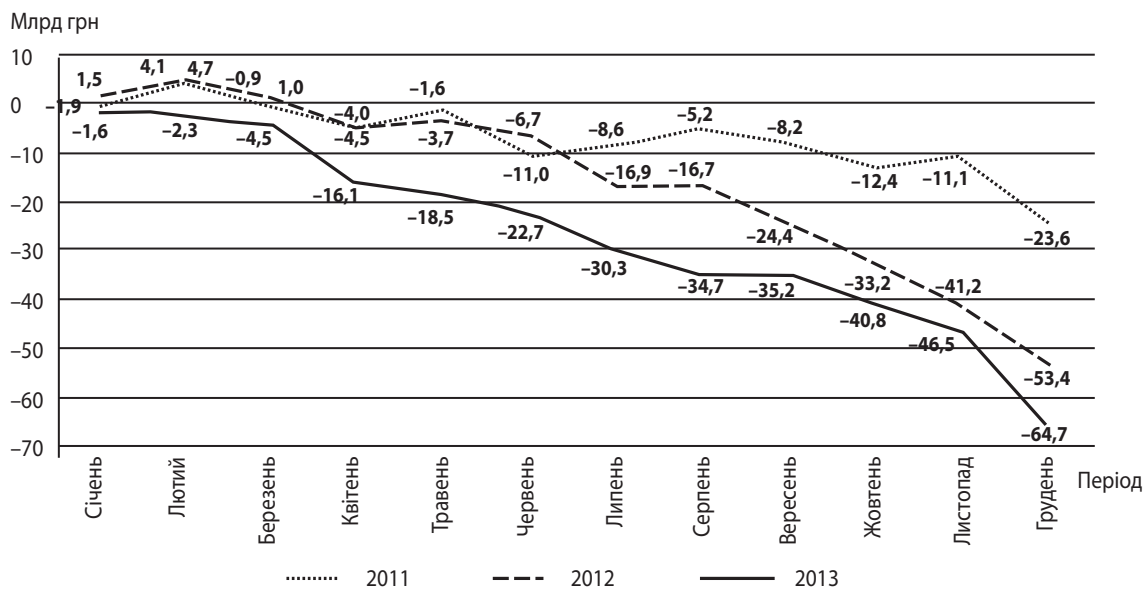

Рис. 1. Сальдо Державного бюджету України в 2011 – 2013 рр. накопичувальним підсумком, млрд грн [13, с. 22]

Одним з красномовних сучасних проявів такого поглиблення є розділ Коаліційної угоди 2014 р., присвячений реформуванню фінансового сектора української економіки [6, с. 41 – 43]. Він являє собою низку декларативних побажань, без змістовного розкриття шляхів вирішення більшості проблем, які стримують його перетворення на ефективний важіль активізації інвестиційного процесу. Наголос робиться на посиленні регулювання діяльності фінансових установ, в той час, як вітчизняними науковцями пропонується прямо протилежний шлях – посилення засад самоорганізації, який властивий розвитку глобальних фінансових ринків [див, зокрема: 19], з огляду на те, що існуюча система державного регулювання фінансових

ринків в країні є суцільно корумпованою, що свідчить про неспроможність держави, у її нинішньому стані, забезпечити ефективне регулювання цієї сфери господарської діяльності. Натомість такі гострі проблеми, як реформування банківської системи або створення мегарегулятора фінансового сектору, навіть не згадуються, при тому що сам уряд є відповідальним за економічну політику, має координувати її з Національним банком і не відсторонюватись від удосконалення грошово-кредитної політики, посилюючись на незалежність НБУ.

На протилежність цьому, в аналітичних матеріалах до останнього щорічного Послання Президента України Верховній Раді цілий підрозділ присвячено забезпеченню

фінансової безпеки держави [1, с. 253 – 277], при тому, що проблеми реального сектору розглядаються після аналізу проблем фінансового сектору. Це є свідченням правильного розуміння зростаючої ролі фінансового сектору в економічному розвитку у сучасних умовах, але, на жаль, відповідно до чинної Конституції України, проведення економічної політики не є компетенцією Президента.

Вищезначене свідчить, на нашу думку, про те, що у суспільній свідомості на всіх рівнях – як на побутовому, так і на рівні державного регулювання – дотепер не відбулося переосмислення нової ролі фінансового сектору у забезпеченні економічного зростання, так само як і на рівні теоретичного відображення сучасних моделей економічної системи поки що бракує адекватних уявлень щодо місця фінансового сектору у забезпеченні сталого розвитку.

Все це вимагає, з одного боку, розробки відповідного методологічного інструментарію дослідження фінансового сектору сучасної економіки, а з іншого – скорішого доведення отриманих наукових результатів до суспільної свідомості з метою формування адекватного рівня фінансової грамотності усіх прошарків суспільства зверху донизу.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Сучасна наукова література представлена багатьма цікавими дослідженнями, автори яких намагаються врахувати ускладнення системи чинників розвитку фінансового сектору економіки. Він у зростаючій мірі розглядається не у традиційному ключі передавального механізму перетворення заощаджень на інвестиції, а як складна та суперечлива інституційна система, яка постійно розвивається та породжує низку протиріч, пов'язаних, зокрема, з конфліктом інтересів різних груп учасників фінансових ринків. До таких праць слід віднести монографії В. Миловидова [8], Р. Шиллера [18], І. Шкодіної [19] та інших науковців [2; 5; 11; 14], які роблять наголос на розкритті неекономічних чинників розвитку фінансового сектору, включаючи психологічні засади фінансової поведінки, причому не тільки індивідуальної, але й групової. Разом з тим, паралельно ведеться активний пошук загальних неекономічних засад розвитку економічних систем у цілому в контексті посилення невизначеності. Ця проблематика знайшла відображення у працях Л. та Р. Євстигнєєвих [3], А. Заостровцева [4], Ю. Ольсевича [10], Н. Талеба [15] та інших авторів.

Нарешті, в останніх працях провідних світових науковців активно розробляється проблематика позитивних рис сучасного капіталізму, які, будучи породженням відповідних позитивних якостей (чеснот) найбільш активних суб'єктів суспільства, обумовили суттєвий прогрес у вирішенні проблеми гармонізації економічного зростання і підвищення рівня та якості життя. Тут слід, перш за все, виділити праці Д. Макклоскі [7] та інших авторів [9]. Новим моментом тут є те, що ці автори суттєво уточнюють традиційні уявлення щодо мотивів економічної та фінансової поведінки індивідів, не зводячи їх до виключно (або переважно) егоїстичних та корисливих мотивів.

Характеризуючи сучасні джерела, не можна пройти повз доволі численні публікації, що виходять на теренах СНД, активно розповсюджуються в Інтернеті та присвячені агресивній критиці англосаксонської моделі капіталізму з паралельною пропагандою «досягнень» колишнього СРСР та його правонаступниці – Росії [див., наприклад: 16].

Вони не заслуговували б на критичний аналіз та навіть на згадування, але слід брати до уваги, що на пострадянському просторі в межах СНД авторитарні режими, що панують у більшості колишніх республік СРСР, зацікавлені у розповсюдженні викривлених уявлень як щодо суті ринкової економіки, так і щодо природи політичних режимів на цих територіях, а це доволі специфічним чином формує економічну та фінансову поведінку людей в цих країнах, що має враховуватись при аналізі розвитку фінансового сектору в трансформаційній економіці.

Невирішені частини загальної проблеми. Незважаючи на поглиблення наукових уявлень щодо механізмів та чинників розвитку сучасного фінансового сектору економіки як такого, залишається багато невирішених питань, пов'язаних з особливостями його динаміки в умовах ринкової трансформації. Поки що дослідження цих особливостей стосовно українських реалій залишається фактично у зародковому стані. Прикладні дослідження та теоретичні розробки здійснюються відокремлено. Уявлення щодо вітчизняного фінансового сектору, за рідкими винятками, здебільшого є неадекватними, спрощеними (якщо не примітивними) та такими, що не враховують складну взаємодію економічних, політичних, культурних та соціальних інститутів, різних ментальних моделей економічної та фінансової поведінки населення, особливостей індивідуальної та групової психіки учасників фінансових ринків.

Так само, незважаючи на прогрес наукових уявлень у західній економічній літературі, вони ще недостатньо імплементовані у практику викладання економічної теорії у вищих навчальних закладах, що стримує розповсюдження цих уявлень навіть у західному суспільстві. Прикладом можуть слугувати останні видання базових курсів з економіки таких відомих авторів, як П. Кругман (із співавторами) [21] та Г. Менк'ю (також із співавтором) [22]. Якщо Г. Менк'ю включив аналіз поведінкових аспектів до свого базового курсу [22, с. 264–277], то П. Кругман пройшов повз цього аспекту, хоча він є всесвітньо відомим фахівцем з аналізу фінансових ринків та фінансових криз. Його позиція полягає в тому, що, навіть якщо економічні суб'єкти і помиляються, то держава здатна виправити їхні помилки через проведення відповідної політики. На нашу думку, такий підхід є доволі спірним. Навіть Р. Бейлі, автор класичного підручника з економіки фінансових ринків, аналізуючи фундаментальні чинники розвитку фінансових ринків, розглядав вплив очікувань на динаміку цих ринків [20, с. 9 – 11]. Так само С. Пястолов включив (на наш погляд, цілком обґрунтовано) до свого навчального курсу з економічної теорії розділи, що відображають дію соціологічних та психологічних чинників на фінансову поведінку [12, с. 284 – 289].

Отже, попередній розгляд проблеми показав, що існує невирішена проблема (та одночасна потреба) розробки методологічних засад дослідження фінансового сектору сучасної економіки взагалі та трансформаційної економіки зокрема, врахування яких дозволило б узагальнити наявний досвід посткризового аналізу фінансових ринків, урахувати нові наукові ідеї та розробки щодо психологічних механізмів економічної та фінансової поведінки людей та застосувати ці засади до дослідження фінансового сектору української економіки.

Метою статті є виявлення та викладення базових методологічних принципів дослідження фінансового сектору сучасної української економіки. При цьому удосконалення методології не повинно розглядатись як самоціль, яка має суто академічний характер. Навпаки, таке удосконалення має озброювати владу кращим розумінням реальних процесів, що відбуваються в цій сфері, та, по можливості, уникати помилок при проведенні макроекономічної політики.

Виклад основного матеріалу. З урахуванням вищезазначеного, ми вважаємо, що дослідження механізму функціонування і розвитку фінансового сектору української економіки в сучасних умовах має здійснюватись на таких методологічних засадах (принципах):

- визнання пріоритетності ролі суб'єктивних чинників динаміки фінансових ринків відносно об'єктивних у короткостроковій та середньостроковій перспективі;
- врахування комплементарної взаємодії інститутів фінансового сектору з усіма іншими елементами інституційної системи, що може мати як позитивні, так і негативні наслідки;
- врахування нелінійного характеру розвитку фінансового сектору в умовах глобалізації;
- врахування множинного характеру моделей фінансової поведінки економічних суб'єктів та визнання її обмеженої раціональності;
- необхідність врахування при дослідженні сучасних тенденцій розвитку фінансового сектору не тільки об'єктивної логіки та історії цього процесу, але й розвитку наукових уявлень щодо нього та (особливо) їх коректному розповсюдженню у суспільстві;
- врахування обмеженості засобів державного регулювання фінансового сектору, спрямованих на подолання негативних наслідків нераціональної економічної поведінки суб'єктів фінансових ринків;
- розуміння щодо можливості виникнення неочікуваних ефектів інституційної взаємодії усередині фінансового сектору, які супроводжуються мутаціями інститутів, у тому числі негативними, виникненням інституційних пасток та консервацією властивостей, непридатних йому у звичайних умовах.

Усі ці засади є взаємопов'язаними та такими, що впливають одна з одної, впливають одна на одну та переходять одна в іншу. В межах даної статті неможливо розглянути усі аспекти такого впливу, тому зупинимось на деяких з них.

Що стосується ролі суб'єктивних чинників розвитку фінансового сектору, то зайва об'єктивізація, на яку до цього моменту часто-густо страждають сучасні дослідження фінансового сектору, суперечить як історичним реаліям, так і розвитку уявлень щодо співвідношення об'єктивного та суб'єктивного в суспільстві взагалі та в економіці (і в фінансовій сфері), зокрема. Достатньо у зв'язку з цим послатись на Дж. Кейнса, який побудував свою модель державного втручання в економіку саме на припущенні щодо суб'єктивних мотивів заощаджувальної поведінки, що справедливо зазначає В. Шестаков [17, с. 125 – 137].

Д. Макклоскі, у свою чергу, підкреслює, що «...спроби пояснити сучасний світ виключно в межах економічного матеріалізму – будь то історичний матеріалізм «лівих» чи економічні теорії «правих» – є помилковими» [16, с. 39].

Так само суперечать реальному змісту класичних поглядів розповсюджені уявлення щодо трактування класиками економічного суб'єкта в ринковій моделі виключно як «економічної людини», яка у своїх діях керується суто егоїстичними мотивами та мотивацією отримання прибутку. Добре відомо, що Адам Сміт, окрім теорії вартості, розробляв проблеми моралі та не зводив мотивацію економічної діяльності виключно до корисливості. Тому примітивізація теоретичної спадщини класиків (і не тільки її) своїм неминучим результатом має формування викривлених масових стереотипів сприйняття ринкових механізмів, що полегшує маніпуляції із суспільною свідомістю та здатне стати могутнім гальмом ринкових перетворень, що і відбувається протягом останніх 20 років на більшій частині пострадянського простору.

Відносно нелінійного характеру розвитку фінансового сектору слід зазначити, що ідея нелінійності є дуже продуктивною для його дослідження, знов-таки в контексті правильного тлумачення моделі «економічної людини». Дійсно, економічна людина являє собою найпростішу модель раціональної господарської поведінки, яка є вільною від усіх обставин, що в реальному житті впливають на прийняття економічних рішень та супроводжуються помилками, які сприяють відхиленню від раціонального зразку. З точки зору *функціонування* економічної системи, особливо у довгостроковому періоді (причому в умовах відносно простої структури видів економічної діяльності упродовж 19 сторіччя), можливі помилки нівелюються та економіка обов'язково повертається у стан рівноваги.

Але в міру ускладнення економічної структури, особливо у фінансовому секторі, з *розвитком* економічної системи, у зв'язку з появою конкуруючих між собою за інвестиційні ресурси секторів (банківська система, фондовий ринок, небанківські фінансово-кредитні інститути тощо), поле для прийняття раціональних рішень неминуче звужується, ймовірність помилок зростає, а отже, посилюється невизначеність у розвитку фінансового сектору. Поява Інтернету та обумовлена цим віртуалізація економічного і соціального життя ще більше посилити цю невизначеність. Крім того, сучасні психологічні дослідження показують, що існує безліч типів психіки, для кожного з яких властиві особливості поведінки у фінансовій сфері, і тому від структури цих типів в конкретному суспільстві, а також залежно від домінування того чи іншого типу, залежить характер та результати розвитку фінансового сектору в конкретній країні у той чи інший проміжок часу. Прикладом різних типів його організації є поділ на англосаксонську та континентальну моделі, але у кожній країні, в межах однотипної моделі, існують численні особливості, обумовлені саме ментальністю конкретної нації та складною взаємодією психологічних, соціокультурних, історичних та інших чинників усередині неї.

Дуже важливо враховувати суперечливий характер комплементарної взаємодії інститутів фінансового сектору з іншими елементами інституційної системи суспільства. У сучасній економічній літературі переважає позиція

схвального ставлення до комплементарності, в якій більшість дослідників вбачають механізм гармонізації інституційної системи. Але при цьому недооцінюється сила взаємного впливу та інтенсивність взаємодії окремих інститутів в конкретно-історичному контексті, коли більш сильні інститути, які при цьому виконують не завжди позитивні для суспільства функції, підкоряють своєму впливу нові прогресивні інститути і перешкоджають реалізації позитивного потенціалу останніх, а в підсумку суспільство отримує значний «мінус» інституційної ефективності.

Це має безпосереднє відношення до українських реалій розвитку фінансового сектору. За роки незалежності в країні сформувалась кланово-олігархічна система з явними ознаками фактично феодального суспільного устрою (і навіть елементами рабовласництва) з тотальною персоналізацією суспільних комунікацій, коли результативність будь-якої економічної (у тому числі фінансової) діяльності залежить не від активності відповідного суб'єкта та дотримання ним формальних норм та правил, а від його лояльності до відповідних владних суб'єктів, закріпленої регулярними корупційними «вливаннями». Це неминуче призводить і до феодалізації фінансової, в першу чергу, банківської діяльності, розростання тіншових фінансових потоків та фактичного переродження зростаючої кількості банківських установ у лихварські контори, що здійснюють відмивання «брудних» грошей. Підтвердженням цього стало закриття багатьох проблемних банків в Україні упродовж 2014 – 2015 років.

Висновки. Отже, застосування запропонованих нами методологічних принципів дослідження фінансового сектору української економіки дозволяє більш адекватно враховувати складну та суперечливу взаємодію різноманітних чинників його розвитку (в першу чергу, неекономічних) та, відповідно, краще розуміти деякі реальні тенденції його розвитку, які вкрай важко або взагалі неможливо виявити виходячи із традиційних функціональних підходів до трактування його сутності та структури. Це спроможне більш обережно та виважено ставитись до можливостей адаптації до вітчизняних реалій світового досвіду розвитку банківської системи, фондового ринку, кредитних спілок, страхових організацій тощо, а також зарубіжного досвіду державного регулювання фінансово-кредитної діяльності, зокрема, досвіду країн ЄС – як успішного, так і негативно. Крім того, може бути більш повно враховано специфічні особливості розвитку фінансового сектору в Україні в умовах російської агресії, фактичної ампутації значної частини реального сектору на Сході країни та посилення контр-абанди, а також перекриття фінансових потоків з Криму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році : аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2015. – 684 с.
2. Бельски Г. Психологические ловушки денег. Почему умные люди не умеют управлять своими деньгами, и как это исправить / Г. Бельски, Т. Гилович. – М. : Альпина Паблишер, 2010. – 192 с.
3. Евстигнеева Л. П. Экономика как синергетическая система / Л. П. Евстигнеева, Р. Н. Евстигнеев. – М. : ЛЕНАНД, 2010. – 272 с.
4. Заостровцев А. П. О развитии и отсталости. Как экономисты объясняют историю? / А. П. Заостровцев. – СПб. : Изд-во Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2014. – 248 с.
5. Інституційні чинники розвитку фінансового сектору економіки в умовах ринкової трансформації : монографія / [кол. авторів; за заг. ред. В. М. Соболева]. – К. : УБС НБУ, 2010. – 350 с.
6. Коаліційна угода. 2014. Верховна Рада восьмого скликання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.afo.com.ua/doc/Coalition_Agreement_2014.pdf
7. Макклоски Д. Риторика экономической науки / [пер. с англ. О. Якименко; науч. ред. перевода Д. Расков]. – 2-е изд. – М.; СПб. : Изд-во Института Гайдара; Изд-во «Международные отношения», 2015. – 328 с.
8. Миловидов В. Д. Философия финансового рынка : монография / В. Д. Миловидов. – М. : Магистр, 2014. – 272 с.
9. Нравственность капитализма. То, о чем вы не услышите от преподавателей / Под ред. Т. Дж. Палмера. – М. : Новое издательство, 2012. – 138 с.
10. Ольсевич Ю. Я. Психологические основы экономического поведения / Ю. Я. Ольсевич. – М. : ИНФРА-М, 2015. – 413 с.
11. Посткризовий розвиток фондового ринку: світові тенденції і національні особливості : монографія / Г. М. Азаренкова, І. В. Шкодін та ін. – К. : УБС НБУ, 2013. – 278 с.
12. Пястолов С. М. Экономика: теория и реальность // National Research University Higher School of Economics, Munich Personal RePEc Archive, 2013. – 350 с.
13. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання : аналітична доповідь / Я. А. Жаліло, К. А. Кононенко, В. М. Яблонський та ін. ; [за заг. ред. Я. А. Жаліла]. – К. : НІСД, 2014. – 132 с.
14. Соболев В. М. Финансизация экономических отношений та її протиріччя в умовах глобалізації : монографія / В. М. Соболев, А. М. Монохорова, М. В. Соболева. – Х. : ФОП Бровин А. В., 2014. – 243 с.
15. Талеб Н. Антихрупкость. Как извлечь выгоду из хаоса / Н. Н. Талеб ; [пер. с англ.]. – М. : Колибри, 2014. – 768 с.
16. Хорошун Ю. И. О мировых финансовых кризисах / Ю. И. Хорошун. – Брест, 2012. – 222 с.
17. Шестаков В. П. Джон Мейнард Кейнс и судьба европейского интеллектуализма / В. П. Шестаков. – СПб. : Алетей, 2015. – 172 с.
18. Шиллер Р. Финансы и хорошее общество / Р. Шиллер ; [пер. с англ. Ю. Каптуревского; под ред. Т. Дробышевой, А. Смирнова]. – М. : Изд-во Института Гайдара, 2014. – 504 с.
19. Шкодін І. В. Самоорганізація фондового ринку в умовах глобальної невизначеності : монографія / І. В. Шкодін. – К. : УБС НБУ, 2013. – 406 с.
20. Bailey Roy E. The Economics of Financial Markets / R. E. Bailey. – Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo : Cambridge University Press, 2005. – 528 p.
21. Krugman P. Essentials of Economics / P. Krugman, R. Wells, K. Graddy. – New York : Worth Publishers, 2014. – 688 p.
22. Mankiw Gregory N. Economics / G. N. Mankiw, M. P. Taylor. – 3rd ed. – Cengage Learning EMEA, 2014. – 838 p.

REFERENCES

- Azarenkova, H. M. et al. Postkryzovyi rozvytok fondovoho rynku: svitovi tendentsii i natsionalni osoblyvosti [Post-crisis development of the stock market: global trends and national characteristics]. Kyiv: UBS NBU, 2013.
- Belski, G., and Gilovich, T. Psikhologicheskie lovushki deneg. Pochemu umnye liudi ne umeiut upravliat svoimi dengami, i kak eto ispraviti [Psychological Traps money. Why smart people do not know how to manage their money, and how to fix it]. Moscow: Alpina Publisher, 2010.
- Bailey, R. E. The Economics of Financial Markets Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo: Cambridge University Press, 2005.
- Evstigneeva, L. P., and Evstigneev, R. N. Ekonomika kak sinergeticheskaya sistema [Economics as a synergetic system]. Moscow: LENAND, 2010.
- Instytutsiini chynnyky rozvytku finansovoho sektora ekonomiky v umovakh rynkovoi transformatsii [Institutional factors of the development of the financial sector in terms of market transformation]. Kyiv: UBS NBU, 2010.
- "Koalitsiina uhoda. 2014. Verkhovna Rada vosmoho sklykannia" [The coalition agreement. 2014. Parliament eighth convocation]. http://www.afo.com.ua/doc/Coalition_Agreement_2014.pdf
- Khoroshun, Yu. I. O mirovykh finansovykh krizisakh [On the global financial crisis]. Brest, 2012.
- Krugman, P., Wells, R., and Graddy, K. Essentials of Economics New York: Worth Publishers, 2014.
- Makkloski, D. Ritorika ekonomicheskoy nauki [The rhetoric of economic science]. Moscow; St. Petersburg: Izd-vo Instituta Gaydara; Mezhdunarodnye otnosheniia, 2015.
- Milovidov, V. D. Filosofii finansovogo rynku [The philosophy of the financial market]. Moscow: Magistr, 2014.
- Mankiw, G. N., and Taylor, M. P. Economics: Cengage Learning EMEA, 2014.
- Nravstvennost kapitalizma. To, o chem vy ne uslyshite ot prepodavateley [Morality of Capitalism. What you do not hear from the teachers]. Moscow: Novoe izdatelstvo, 2012.
- Olsevich, Yu. Ya. Psikhologicheskie osnovy ekonomicheskogo povedeniia [Psychological foundations of economic behavior.]. Moscow: INFRA-M, 2015.
- Piastolov, S. M. Ekonomika: teoriia i realnost [Economics: Theory and Reality]. : National Research University Higher School of Economics, Munich Personal RePEc Archive, 2013.
- Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshe Ukrainy v 2015 rotsi : analitichna dopovid do Shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy [On the internal and external situation of Ukraine in 2015 analytical report to the annual President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine]. Kyiv: NISD, 2015.
- Soboliev, V. M., Monokhonova, A. M., and Sobolieva, M. V. Finansyatsiia ekonomichnykh vidnosyn ta ii protyrichchia v umovakh hlobalizatsii [Into finance economic relations and contradictions of globalization]. Kharkiv: FOP Brovyn A. V., 2014.
- Shestakov, V. P. Dzhon Meynard Keyns i sudba evropeyskogo intellektualizma [John Maynard Keynes and the fate of European intellectualism]. St. Petersburg: Aletyia, 2015.
- Shiller, R. Finansy i khoroshee obshchestvo [Finance and the good society]. Moscow: Izd-vo Instituta Gaydara, 2014.
- Shkodina, I. V. Samoorganizatsiia fondovoho rynku v umovakh hlobalnoi nevyznachenosti [Self stock market amid the global uncertainty]. Kyiv: UBS NBU, 2013.
- Taleb, N. Antikhrupkost. Kak izvlech vygodu iz khaosa [Anti-fragility. How to capitalize on the chaos]. Moscow: KoLibri, 2014.
- Zhalilo, Ya. A. et al. Systemna kryza v Ukraini: peredumovy, ryzyky, shliakhy podolannia [System crisis in Ukraine: preconditions, risks and ways of overcoming]. Kyiv: NISD, 2014.
- Zaostrovtssev, A. P. O razvitii i otstalosti. Kak ekonomisty obiasniaiut istoriiu? [On the development and underdevelopment. As economists explain the story?]. St. Petersburg: Izd-vo Evropeyskogo universiteta v Sankt-Peterburge, 2014.